
KULTURY ZACHODNIEGO I PÓŁNOCNO-ZACHODNIEGO MEKSYKU

Paweł Borycki

Archeologia Ameryk i Oceanii

Instytut Archeologii
Uniwersytet Warszawski

3 lutego 2013

Spis treści

1	Wstęp	2
2	Kultury zachodniego Meksyku	3
2.1	Wprowadzenie	3
2.2	Kultury grobów szybowych	3
2.3	Tradycja Teuchitlán	5
2.4	Kultura Chupícuaro	7
2.5	Wpływy środkowomeksykańskie w okresie klasycznym	7
2.6	Taraskowie	7
2.6.1	Pochodzenie	7
2.6.2	Historia imperium	8
2.6.3	Najważniejsze stanowiska archeologiczne	10
3	Meksyk północno-zachodni	12
3.1	Wprowadzenie	12
3.2	Kultury Chalchihuites i Malpaso	13
3.2.1	Geneza i cechy charakterystyczne	13
3.2.2	La Quemada	14
3.3	Północny kres Mezoameryki	16
3.3.1	Kultury obszarów peryferyjnych	16
3.3.2	Nierozstrzygalność problemu	17

1 Wstęp

W niniejszym dokumencie omówiono kultury archeologiczne północno-zachodniego oraz zachodniego Meksyku (Rysunek 1). Opracowanie zawiera opis najważniejszych stanowisk archeologicznych poszczególnych kultur oraz analizę ich związków kulturowych z cywilizacjami innych obszarów należących do mezoamerykańskiego kręgu kulturowego. W dokumencie przedstawiono także dyskusję dotyczącą przynależności kultur peryferyjnych do kręgu mezoamerykańskiego oraz przebiegu północno-zachodniego odcinka granicy Mezoameryki.

Podstawowy zakres chronologiczny opracowania obejmuje okres klasyczny i postklasyczny. Nawiązania do okresów wcześniejszych i późniejszych pokazują szerszy kontekst dziejów omawianego regionu.

Rysunek 1: Mapa zachodniego i północno-zachodniego Meksyku.

Wykonanie własne na podstawie mapy

http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Mexico_States_blank_map.svg.

2 Kultury zachodniego Meksyku

2.1 Wprowadzenie

Zachodni Meksyk jest jednym z regionów kulturowych Mezoameryki. Należy do niego obszar położony między rzeką Balsas a dorzeczem rzek Lerma i Santiago, obejmujący teren dzisiejszych stanów Michoacán, Jalisco, Colima oraz południowe części stanów Nayarit i Zacatecas.

Obszar zachodniego Meksyku w okresie prekolumbijskim nigdy nie był politycznie ani kulturowo zunifikowany. Posiadał jednak specyficzne cechy kulturowe odróżniające go od pozostałych regionów Mezoameryki. Pozostawał peryferyjnym obszarem regionu mezoamerykańskiego, na którym niektóre podstawowe cechy mezoamerykańskie (Rozdział 3.3.2) nie występują lub pojawiają się jedynie w ograniczonym zakresie (OLKO, ŻRAŁKA 2008:198). Do typowych cech mezoamerykańskich, rzadko spotykanych w zachodnim Meksyku należą budowle ortogonalne, duże rzeźby kamienne i pismo hieroglificzne (MICHELET 2001).

Zachodni Meksyk zajmuje prawie 20% powierzchni Mezoameryki. Zamieszkiwały go społeczności silnie zróżnicowane pod względem kulturowym i lingwistycznym.

Mieszkańcy Meksyku zachodniego, oprócz związków z innymi kulturami Mezoameryki, mogli utrzymywać dalekosieżne kontakty morskie z pacyficznym wybrzeżem Ameryki Południowej. Świadczy o tym kilka elementów kulturowych, które pojawiały się niezależnie od siebie na różnych etapach dziejów regionu. W Puerto Marqués, na pacyficznym wybrzeżu stanu Guerrero, znaleziono jedno z najstarszych wyrobów ceramicznych w całej Mezoameryce. Ceramika Pox jest datowana na około 2300 rok p.n.e. i prawdopodobnie stanowi jedno z najwcześniejszych świadectw kontaktu z Ekwadorem, gdzie wyprodukowano najstarszą ceramikę w Ameryce (MICHELET 2001).

Z okresu preklasycznego i klasycznego pochodzą setki ceramicznych figurek przedstawiających ludzi, zwierzęta, rośliny oraz rozbudowane sceny w pejzażu architektonicznym, które były znajdowane w grobach szybowych.

We wczesnym okresie postklasycznym dwustronne kontakty między zachodnim a centralnym Meksykiem uległy intensyfikacji, co można stwierdzić na podstawie występowania środkowomeksykańskiej ceramiki na ziemiach zachodniego Meksyku oraz przeniknięcia zachodnich form architektonicznych do tolteckiej Tuli (MICHELET 2001).

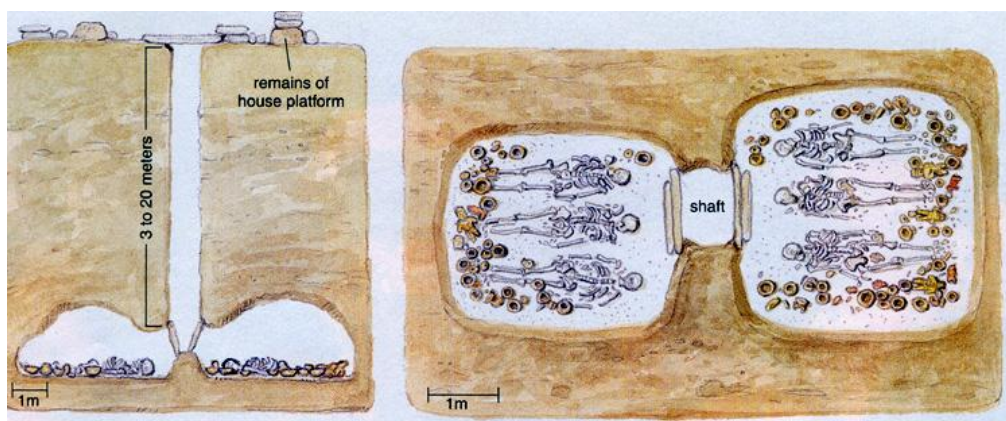
W latach 800–1200 n.e. w zachodnim Meksyku pojawiła się i zaczęła się rozwijać metalurgia, prawdopodobnie dzięki kontaktowi z kulturami kolumbijskimi i ekwadorskimi dysponującymi znajomością metalurgii na wysokim poziomie technologicznym.

Zachodni Meksyk nie został zjednoczony politycznie nawet w czasie istnienia imperium Tarasków. Obszary kontrolowane przez władcę imperium nieznacznie wykraczały poza granice stanu Michoacán, a nawet ten obszar został zjednoczony nie wcześniej niż około 50 lat przed hiszpańską konkwistą. Pozostała część zachodniego Meksyku, pozostająca poza granicami wpływów Tarasków, zamieszkała była przez zróżnicowane społeczności tworzące własne, niezależne jednostki kulturowe i polityczne o strukturze wodzostw (MICHELET 2001). Nie obserwuje się na tym obszarze śladów kontaktu z centralnym Meksykiem, które są widoczne jedynie na terytorium imperium Tarasków.

2.2 Kultury grobów szybowych

Tradycja budowania grobów szybowych ma niejasne pochodzenie. Groby szybowe nie są popularnym zjawiskiem w Mezoameryce, zaś powszechnie występują w północno-zachodniej części Ameryki Południowej, między innymi w Ekwadorze. Według jednej z hipotez obecność grobów szybowych w zachodnim Meksyku jest najwcześniejszym świadectwem kontaktów kulturowych z mieszkańcami Ameryki Południowej – Ekwadoru, Kolumbii, a nawet Peru.

Pierwsze groby szybowe w zachodnim Meksyku powstały we wczesnym okresie preklasycznym. Najstarsze pochówki tego rodzaju, datowane na około 1500 rok p.n.e., odkryto na stanowisku **El Opeño** w stanie Michoacán (Rysunek 1).

Rysunek 2: Hipotetyczna rekonstrukcja zachodniomeksykańskiego grobu szybowego.

Autor: Foundation for the Advancement of Mesoamerican Studies, Inc.

Źródło: http://www.famsi.org/research/williams/wm_figures.html.

Odkrycia dokonane na tym stanowisku są jednym z najwcześniejszych dowodów na przynależność zachodniego Meksyku do Mezoamerykańskiego kręgu kulturowego. W Grobie 3, jednym z najstarszych grobów w El Opeño, znaleziono dwanaście figurek, spośród których część przedstawia graczy w piłkę (OLKO, ŻRAŁKA 2008:148). Figurki te, będąc najstarszymi znanymi świadectwami gry w piłkę w całej Mezoameryce, wskazują na ważną kulturotwórczą rolę, jaką zachodni Meksyk odegrał w kształtowaniu podstaw mezoamerykańskiego pakietu kulturowego.

Właściwy krąg **kultur grobów szybowych** był spadkobiercą i kontynuatorem tradycji El Opeño. Rozwiniął się w późnym okresie preklasycznym oraz wczesnym okresie klasycznym na obszarze stanów Nayarit, Colima i Jalisco.

Grobowce szybowe były wkopywane w ziemię lub wykuwane w podłożu skalnym na głębokość sięgającą od 2 do 20 metrów (Rysunek 2). Na dnie pionowego szybu znajdowała się jedna albo kilka ułożonych poziomo komór grobowych, przylegających do centralnie położonego szybu. Pojedynczy grobowiec należał do jednej rodziny i był najczęściej wykorzystywany wielokrotnie. Pochówki miały charakter szkieletowy. Rozmiary grobowców oraz ich wyposażenie były zróżnicowane i zależne od pozycji danej rodziny w hierarchii społecznej.

W skład wyposażenia grobowego wchodziły figurki i modele ceramiczne. Można podzielić je pod względem rodzaju przedstawień na figurki antropomorficzne, zoomorficzne oraz modele architektoniczne. Spośród figurek zoomorficznych najliczniejszą grupę stanowią przedstawienia psów, których rolą było prawdopodobnie przeniesienie duszy zmarłego do świata podziemnego (Rysunek 3b). Liczna jest także grupa modeli budynków dwukondygnacyjnych. Zgodnie z jedną z hipotez obrazują one połączenie świata podziemnego i ziemskiego. Figurki różnych rodzajów łączono często w rozbudowane sceny narracyjne w postaci makiet przedstawiające np. ludzi grających na instrumentach, tańce przy akompaniamencie lub rytualną grę w piłkę (Rysunek 3a). Figurki kultur grobów szybowych różnią się znacząco pod względem stylu od wszystkich innych znanych przedstawień pochodzących z Mezoameryki. Wyposażenie grobowe odgrywało prawdopodobnie ważną rolę w obrzędach szamańskich (OLKO, ŻRAŁKA 2008:149).

Jednym z najbogatszych grobów szybowych pochodzących z okresu preklasycznego jest Grób F4 na stanowisku **Huitzilapa** w stanie Jalisco (LÓPEZ MESTAS, DE LA VEGA 2006). Został wybudowany pod platformą stanowiącą podstawę dla domu mieszkalnego. Na dnie szybu znajdują się dwie komory grobowe, w których pochowano łącznie sześć osób. Do wyposażenia grobowego należały figurki ceramiczne i muszle. Grobowiec należał prawdopodobnie do lokalnego władcy i jego rodziny (OLKO, ŻRAŁKA 2008:148).

(a) Makieta boiska do gry w piłkę,
Nayarit, Worcester Art Museum.
Autor: Worcester Art Museum.

(b) Figurka przedstawiająca psa,
Colima, prywatna kolekcja.
Autor: Eduardo Williams.

Rysunek 3: Ceramiczne figurki z grobów szybowych.

2.3 Tradycja Teuchitlán

Jedym z elementów kręgu kultur grobów szybowych była tradycja Teuchitlán, która rozwinęła się w środkowej części stanu Jalisco, na południowym brzegu rzeki Santiago. Jej początki miały miejsce w późnym okresie preklasycznym. Znana jest z bogatego wyposażenia grobów szybowych, które wznoszono na tym samym obszarze jeszcze przed wystąpieniem fenomenu kulturowego Teuchitlán (Rozdział 2.2). Drugą cechą charakterystyczną tej tradycji kulturowej jest specyficzny rodzaj architektury monumentalnej, zwanej *guachimontón*.

Bogato wyposażone groby szybowe powstawały w zachodnim Meksyku w latach 1500 p.n.e.–400 n.e. – w okresie preklasycznym i wczesnoklasycznym, zaś architektura monumentalna w latach 300 p.n.e.–900 n.e. – w okresie późnopreklasycznym i klasycznym (OLKO, ŻRAŁKA 2008:200). Oba zjawiska współistniały ze sobą przez około 700 lat tworząc oryginalny zespół cech kulturowych charakteryzujący tradycję Teuchitlán, której szczytowy okres rozwoju nastąpił w latach 350–450 n.e.

Około 500 lat po pojawieniu się pierwszych przykładów architektury monumentalnej w zachodnim Meksyku, około 200 roku n.e., architektura ta przyjęła w pełni ukształtowaną formę nazywaną *guachimontón* (Rysunek 4). Założenia należące do tej tradycji architektonicznej składały się z okrągłego ołtarza lub centralnej piramidy na planie koła położonej w centrum wyniesionego dziedzińca otoczonego i zamkniętego ławą w kształcie pierścienia. Na ławie znajdowało się od 4 do 16 struktur składających się z platform i stojących na nich świątyń, tworzących koncentryczne założenie przestrzenne. Najwięcej założeń typu *guachimontón* zostało wzniesionych w okresie od 400 do 700 roku (MICHELET 2001).

Obszarem macierzystym tego typu architektury były ziemie kultury Teuchitlán w stanie Jalisco, ale jej wpływy obejmowały także stany Colima, Nayarit i Zacatecas (OLKO, ŻRAŁKA 2008:200). W miarę przemieszczania się na wschód, ustępowały one miejsca zabudowie na planie ortogonalnym, typowej dla środkowego Meksyku i miasta Teotihuacán (MICHELET 2001).

W społeczeństwie istniała wyraźnie ukształtowana hierarchia, o czym świadczy zróżnicowanie zabudowy mieszkalnej, a także różnice w wielkości i lokalizacji grobów. Największe i najważniejsze groby kultury Teuchitlán związane były z architekturą publiczną i należały do rodzin tworzących elitę.

Największym zespołem architektonicznym kultury Teuchitlán był kompleks ceremonialny **Los**

Rysunek 4: Hipotetyczna rekonstrukcja grupy architektonicznej *guachimontón*.

Autor: Debra Atenea.

Źródło: <http://akhwar.deviantart.com/art/Guachimontones-202636776>.

Guachimontones w stanie Jalisco, który znajdował się w sercu państwa terytorialnego, stworzonego z dużym prawdopodobieństwem przez ludność tej kultury. Gęstość zaludnienia na obszarach centralnych tradycji Teuchitlán jest znacznie większa niż na otaczających je terytoriach, a zatem powstanie kultury wiązało się z przemieszczeniem i koncentracją ludności. Drugorzędnymi ośrodkami tej tradycji były Ahualuco, Loma Alta, Santa Quiteria i San Juan de los Arcos, również położone w stanie Jalisco.

Centralny obszar rozwoju kultury Teuchitlán jest obfity w zasoby naturalne. Ludność reprezentująca tę kulturę pozyskiwała wysokiej jakości obsydian ze złóż znajdujących się wokół wulkanu Taquila. Miejscowe żyzne gleby, zbiorniki wodne i obfite opady deszczu ułatwiały rozwój rolnictwa. Na obszarze tym występują pochodzące z okresu kultury Teuchitlán rozległe tereny uprawne przypominające azteckie *chinampas* – “pływające ogrody” (OLKO, ŻRAŁKA 2008:201).

W przygranicznych strefach prawdopodobnego państwa Teuchitlán wzniesiono osady o strategicznym położeniu tworzące pierścień obronny otaczający obszar centralny.

Architektura sakralna pełniła funkcję integrującą ludność poszczególnych ośrodków kultury Teuchitlán, a jej wznoszenie oraz funkcjonowanie było nadzorowane przez rządzącą elitę. Funkcję monumentalnych budowli pomagają wyjaśnić znaleziska pochodzące z grobów szybowych. Wśród ceramicznych modeli i makiet znajdowanych w grobach przedstawicieli kultury Teuchitlán (Rozdział 2.2) znajdują się przedstawienia okrągłych struktur architektonicznych współtworzące sceny świętowania, obrazujące rytualne uczty oraz obrzędowe wspinięcie się na wysokie pale.

Prawdopodobnie centralne, okrągłe struktury piramidalne służyły jako podstawy dla drewnianych pali wykorzystywanych w rytuale *voladores* sprawowanym w celu przywołania deszczu i zapewnienia urodzaju. Hipotezę tę potwierdzają doły posłupowe odnalezione na szczytach kolistych piramid w kompleksie Los Guachimontones (OLKO, ŻRAŁKA 2008:201). W trakcie prac archeologicznych odnaleziono także pozostałości po obrzędach związanych ze składaniem w ofierze ludzi.

Po załamaniu się kultury Teuchitlán, około 550 roku, ludność opuściła najważniejsze ośrodki położone wokół Los Guachimontones. Elementy kultury Teuchitlán były przejmowane przez inne ludy zachodniego Meksyku. Przykładami ekspansji tej tradycji są groby szybowe w dolinie Bolaños, w stanie Jalisco, oraz kolisty struktury architektoniczne *guachimontón* powstające w stanach Colima, Nayarit i Guanajuato jeszcze przez 150 lat po upadku Teuchitlán. Z czasem dotychczasowa architektura została zastąpiona prostokątnymi piramidami i placami przypominającymi styl środkowomeksykański.

2.4 Kultura Chupícuaro

Kultura Chupícuaro rozwijała się w latach 450 p.n.e.–50 n.e., w środkowym i późnym okresie preklasycznym, na obszarach położonych na wschód od kręgu kultur grobów szybowych, w stanach Guanajuato i Michoacán. Jest ona uważana za pierwszą osiadłą kulturę rolniczą występującą na tym obszarze.

Jej eponimiczne stanowisko, które zostało zalane przez wody sztucznego zbiornika wodnego, było strategicznie położone nad rzeką Lerma w stanie Guanajuato. Wzdłuż rzeki Lerma przebiegał ważny szlak handlowy łączący zachodni i środkowy Meksyk. Ludność reprezentująca kulturę Chupícuaro uczestniczyła aktywnie w wymianie handlowej, a obsydian pozyskiwany z pobliskich złóż był eksportowany między innymi do Cuicuilco nad jeziorem Texcoco.

Na stanowisku eponimicznym znaleziono groby ze szczątkami zmarłych ułożonymi na wznak oraz darami grobowymi w postaci naczyń i figurek. Przez długi czas kultura ta znana była wyłącznie ze znalezisk pochodzących z tej jednej nekropolii. Wykopaliska na stanowisku Loma Alta w stanie Michoacán, gdzie odnaleziono starannie dekorowaną ceramikę oraz popielnice, pozwoliły na lepsze jej poznanie (MICHELET 2001). Podobne cechy kulturowe znajdowane są na stanowiskach rozciągających się na północ od obszaru kultury Chupícuaro, przez obszar Chalchihuites (Rozdział 3.2.1), aż po terytoria Indian Hohokam w południowo-zachodnim obszarze kulturowym Stanów Zjednoczonych (JOHNSON 1958).

Charakterystycznymi wyrobami kultury Chupícuaro były figurki kobiet z podłużnymi oczami, naczynia zoomorficzne, misy na stopkach oraz butle ze strzemionowatym wylewem zdobione wielobarwnymi dekoracjami. Naczynia z wylewem strzemionowatym, występujące także w innych kulturach zachodniego Meksyku, były bardzo popularne w regionie andyjskim począwszy od I tysiąclecia p.n.e. Ich obecność w Meksyku może być kolejnym świadectwem kontaktów z mieszkańcami Ameryki Południowej (OLKO, ŻRAŁKA 2008:150).

Kultura Chupícuaro silnie oddziaływała na obszary sąsiednie, zarówno w zachodnim, jak i w środkowym Meksyku odgrywając znaczącą rolę w przemianach kulturowych na tych obszarach pod koniec okresu preklasycznego.

2.5 Wpływy środkowomeksykańskie w okresie klasycznym

W latach 400–900 n.e. na obszarze dawnej kultury Chupícuaro oraz w stanie Michoacán nastąpiły przeobrażenia kulturowe, którym towarzyszył wysoki wzrost demograficzny. Powstały liczne centra ceremonialne z architekturą monumentalną, które posiadały silne związki kulturowe z Teotihuacán. Na stanowiskach z tego okresu występuje architektura *talud-tablero* oraz artefakty w stylu środkowomeksykańskim (OLKO, ŻRAŁKA 2008:202). Piramidy, malowidła ścienne, boiska do gry w piłkę i bogato wyposażone grobowce świadczą o dalekosiężnych kontaktach ich dawnych użytkowników. Jednocześnie ośrodki te były spadkobiercami kultury Chupícuaro i odziedziczyły po niej wiele cech.

Jednym ze stanowisk tego typu jest El Cerrito w stanie Querétaro, na którym znaleziono przykłady rzeźby reliefowej zbliżonej do sztuki tolteckiej. Być może z tego obszaru rozpoczęła się migracja grup ludności mezoamerykańskiej na północ (Rozdział 3.1), która mogła wiązać się pośrednio ze stopniowym upadkiem Teotihuacán.

2.6 Taraskowie

2.6.1 Pochodzenie

Mianem Tarasków określa się mieszkańców dzisiejszego stanu Michoacán posługujących się językiem Purhépecha, który nie wykazuje znaczącego pokrewieństwa z innymi językami Mezoameryki.

Przedstawiciele tej grupy etnicznej nazywali sami siebie Purhépecha, co oznacza “pospólstwo”. Termin “Taraskowie” pochodzi z okresu kolonialnego i został wprowadzony najprawdopodobniej przez Hiszpanów. Taraskowie w okresie postkolonialnym stworzyli jedno z najpotężniejszych imperiów Mezoameryki.

Cechą wyróżniającą Tarasków na tle innych kultur postklasycznej Mezoameryki była znajomość metalurgii miedzi oraz brązu. Metale te służyły do produkcji broni, ozdób i przedmiotów codziennego użytku. Znajomość metalurgii jest najprawdopodobniej kolejnym elementem kulturowym świadczącym o kontaktach z mieszkańcami Ameryki Południowej oraz wymianie osiągnięć cywilizacyjnych odbywającej się szlakiem morskim wzdłuż wybrzeża pacyficznego. Odnaleziono archeologiczne pozostałości warsztatów metalurgicznych wzdłuż wybrzeża Oceanu Spokojnego w stanie Michoacán, zachodnim Guerrero, Jalisco, Colima, Nayarit i południowej części Sinaloa, których obecność wskazuje na przeniesienie wiedzy metalurgicznej na centralny obszar państwa Tarasków znad Pacyfiku (OLKO, ŻRAŁKA 2008:377).

Najwcześniejsze wyroby z miedzi w zachodnim Meksyku pochodzą z lat 800–900, zaś z brązu – z lat 1200–1300. Warsztaty metalurgiczne produkujące wyroby z miedzi zaczęły z czasem przenikać z zachodniego Meksyku do sąsiedniego stanu Oaxaca.

Znajomość metalurgii stanowiła znaczącą przewagę technologiczną Tarasków nad innymi ludami Mezoameryki. Ta wyjątkowa cecha pozwoliła na postawienie hipotezy o andyjskim pochodzeniu tej społeczności i jej migracji drogą morską (MALMSTROM 1995). Legendy opisujące przybycie z odległego kraju występują we wczesnokolonialnych źródłach pochodzących z Michoacán oraz w tradycji ludów posługujących się językiem nahuatl, według której przodkowie Tarasków przybyli wraz z innymi grupami Chichimeków z mitycznej krainy przodków i osiedlili się w miejscu wskazanym przez ich przywódcę. Historia ta może być echem dawnych faktycznych migracji, choć obecne w materiale archeologicznym świadectwa ciągłości kulturowej i osadniczej z wcześniejszymi kulturami stanu Michoacán, co najmniej od czasów kultury Chupícuaro (Rozdział 2.4), pozwalają na sformułowanie przeciwstawnej hipotezy o autochtonicznym pochodzeniu ludu Purhépecha. Zakłada ona, iż ludność posługująca się językiem Purhépecha żyła na terenie stanu Michoacán co najmniej od roku 1500 p.n.e., gdy zapoczątkowano praktyki rolnicze oraz produkcję figurek w stylu ulegającym później już tylko ewolucyjnym zmianom (POLLARD 2001a).

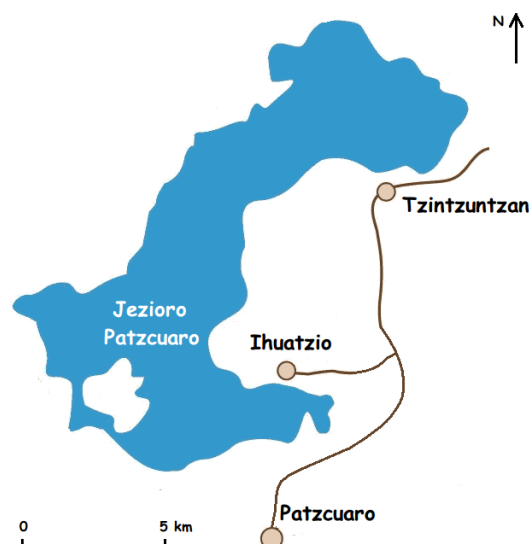
Taraskowie posiadają wiele cech wspólnych z innymi kulturami Mezoameryki. Wymiana kulturowa odbywała się między innymi poprzez handel z mieszkańcami ziem położonych na zachód od ich państwa, a także ze wschodnimi sąsiadami żyjącymi w granicach imperium azteckiego.

2.6.2 Historia imperium

Podstawowymi źródłami informacji na temat dziejów i kultury Tarasków są pozostałości archeologiczne oraz bogato ilustrowane dzieło *Relación de Michoacán* spisane w 1541 roku.

Według tej relacji silne państwo Tarasków zostało utworzone przez panującego w XIV wieku n.e. władcę o imieniu Tariacuri, który został proklamowany przywódcą przez trzech kapłanów z Pátzcuaro. Źródła archeologiczne potwierdzają, że państwo Tarasków powstało między 1250 a 1350 rokiem n.e. (POLLARD 2001a). Tariacuri rozpoczął podboje militarne, przyjął tytuł *cazonci* przynależny władcóm Tarasków i założył panującą dynastię Uacúsecha, co w języku Purhépecha oznacza “dynastia orłów”. Przed śmiercią podzielił swoje państwo pomiędzy syna Hiquingare, który otrzymał Pátzcuaro, oraz siostrzeńców o imionach Hiripana i Tangáxuan I, którzy otrzymali Ihuatzio, ówczesną stolicę, i Tzintzuntzan.

Już za panowania Tangáxuana I rangę stolicy uzyskało miasto **Tzintzuntzan** (Rozdział 2.6.3) położone na południowym brzegu północnej odnogi jeziora Pátzcuaro (Rysunek 5). Oprócz ośrodka stołecznego w skład państwa Tarasków wchodziły lokalne centra administracyjne liczące od 5 do 15 tysięcy mieszkańców, w których znajdowały się piramidy, kompleksy rezydencjonalne dla elity, place, boiska do gry w piłkę i platformy na czaszki, które na podstawie analogii do struktur azteckich

Rysunek 5: Lokalizacja stanowisk Tarasków w basenie jeziora Pátzcuaro
 Autor: Erika Ransom.

Źródło: <http://www.bestofpatzcuaro.com/lakemap.html>.

można nazwać *tzompantli*. Istniały także liczne ośrodki handlowe, górnicze, fortece, sanktuaria religijne oraz małe wioski rolnicze (POLLARD 2001b).

Ziemia, woda, lasy i złoża minerałów należały oficjalnie do władcy, który nimi dysponował i po podboju rozdzielał ziemię pomiędzy rody arystokratyczne oraz miejscowe elity podporządkowujące się jego władzy (POLLARD 2001b). Część terytoriów zachowywał dla siebie. W rzeczywistości dobra te były rozdzielane między mieszkańców imperium zgodnie z tradycyjnymi więzami pokrewieństwa. Kopalnie miedzi i obsydianu, a także lasy, łowiska i warsztaty rzemieślnicze w dużym stopniu były kontrolowane przez państwo (MALMSTROM 2008). Istniał sprawny państwowy system poboru podatków i trybutów (ŁEPKOWSKI 1986:46).

Relación de Michoacán zawiera opis rozbudowanej administracji państwowej oraz funkcjonowania dworu królewskiego. Władca ściśle kontrolował liczne aspekty życia mieszkańców swojego państwa (OLKO, ŻRAŁKA 2008:378). Atrybutem władcy oraz najwyższych kapłanów i urzędników były rzeźbione i malowane w geometryczne wzory berła dekorowane ptasimi piórami.

Podział na arystokrację i pospólstwo był sztywny. Niedopuszczalne było zawieranie małżeństw z przedstawicielami innych warstw społecznych (HASKELL 2008). Arystokracja była wewnętrznie podzielona na dynastie panującą oraz wyższą i niższą szlachtę. Pospólstwo dzieliło się na ludzi wolnych oraz niewolników. Przedstawiciele pospólstwa należeli do różnych grup etnicznych, zaś arystokracja zdominowana była przez lud Purhépecha.

Religia i światopogląd Tarasków posiadały wiele cech wspólnych z wierzeniami innych ludów Mezoameryki. Taraskowie korzystali z rozpowszechnionego w całej Mezoameryce kalendarza cyklicznego. Głównym bóstwem religii państwowej był Curicaveri – bóg słońca, ognia niebiańskiego, polowania i wojny, który sprawował bezpośrednią opiekę nad panującą dynastią. Innymi ważnymi bóstwami były Cuererauperi – małżonka Curicaveri, bogini deszczu i stwórczyni, oraz Xarátanga – bogini księżyca, narodzin i płodności (POLLARD 2001b). Curicaveri i Cuererauperi spłodzili pozostałe bóstwa, które panowały nad niebem, ziemią i podziemiem. Szczególnie ważną rolę w religii Tarasków odgrywał kult ognia, co wyróżnia ich religię na tle wierzeń mezoamerykańskich. Przed świątyniami zapalano znicze, zaś ofiary z ludzi spalano na stosach (ŁEPKOWSKI 1986:46).

Od 1450 roku do czasu hiszpańskiej konkwisty Taraskowie kilkakrotnie toczyli walki z Aztekami, zarówno w roli strony broniącej się, jak i atakującej (POLLARD 2001b). Wzdłuż wschodniej granicy swojego państwa wzniesli liczne, strategicznie położone, ufortyfikowane osady chroniące przed azteckimi najazdami. Taraskom udało się trzykrotnie powstrzymać ataki i ekspansję imperium azteckiego

w kierunku zachodnim. Nie wiadomo jak dużą rolę w skutecznym odparciu najazdów Azteków odegrała znajomość metalurgii, a jak ważna była sprawna organizacja polityczna i wojskowa państwa Tarasków. Obecność fortów na obszarze ich kraju świadczy o silniejszej bezpośredniej kontroli władz centralnych nad obszarem państwa niż w przypadku imperium azteckiego i innych państw mezoamerykańskich (OLKO, ŻRAŁKA 2008:378). Rywalizacja pomiędzy Taraskami a trzema azteckimi *altepetl* tworzącymi Trójpzymierze przybierała różną postać od konkurencji ekonomicznej do bezpośredniej konfrontacji. Taraskowie odnieśli najbardziej znaczące zwycięstwo militarne w 1479 roku pokonując wielotysięczną aztecką armię Axayácatla (MEYER, SHERMAN 1987:65).

Kupcy podróżowali po całym imperium w celu zdobycia dóbr luksusowych wykorzystywanych przez arystokrację żyjącą w Tzintzuntzan. Sprowadzano między innymi zielony obsydian, jadeit, serpentyn i piryty. Minerale te były poddawane obróbce i pokrywane rzeźbieniami. Kupcy azteccy nabywali od Tarasków gotowe wyroby z brązu, srebra i złota.

W 1522 roku doszło do pierwszego kontaktu między Hiszpanami a Taraskami. Władca Tarasków rządził wtedy obszarem ponad 75 tys. km², a ich państwo było drugim mezoamerykańskim imperium pod względem powierzchni i siły militarnej ustępując miejsca jedynie państwu azteckiemu. Obszar zamieszkały przez grupę etniczną Purhépecha znajdował się w centralnej części imperium.

Ostatni władca Tarasków, Tangáxuan II, został zamordowany przez hiszpańskich konkwistadorów w 1530 roku. W pierwszych latach po konkwisie arystokracja Tarasków wstępowała w związki małżeńskie z Hiszpanami, co pozwalało jej zachować wpływ na gospodarkę.

W 1536 roku ustanowiono diecezję Michoacán. W 1540 roku przeniesiono stolicę z Tzintzuntzan do Pátzcuaro, a po 1580 roku – do Morelii. Na ziemiach Tarasków od 1526 roku działalność ewangelizacyjną prowadzili franciszkanie, a od 1537 roku także augustianie. Ludność Purhépecha do czasów współczesnych zachowała swój język i tożsamość etniczną (POLLARD 2001b).

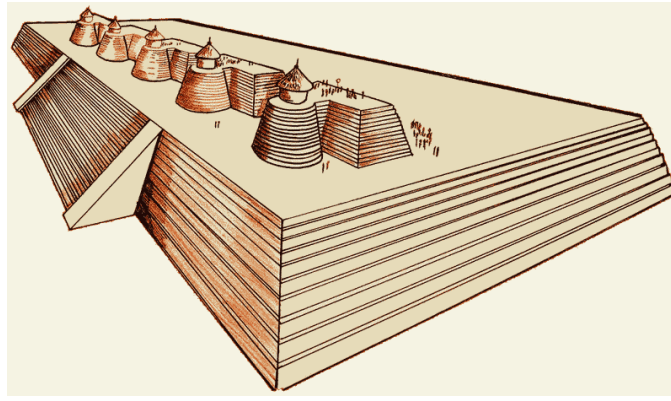
2.6.3 Najważniejsze stanowiska archeologiczne

Miasto **Tzintzuntzan** było ostatnią stolicą państwa Tarasków. Jego nazwa oznacza w języku nahuatl “miejsce kolibra”. Według *Relación de Michoacán* miasto uzyskało rangę stolicy w czasie panowania Tangáxuana I, na początku XV wieku. Mała osada istniała w tym miejscu od okresu klasycznego, ale wszystkie widoczne dziś pozostałości architektoniczne pochodzą z XV i XVI wieku.

Pierwsi Hiszpanie przybyli do Tzintzuntzan w 1522 roku. W mieście zajmującym powierzchnię 7 km² mieszkało wtedy, według różnych szacunków, od 12 do 35 tysięcy ludzi należących do różnych grup etnicznych (POLLARD 2001c).

Miasto położone było na wybrzeżu jeziora Pátzcuaro, u podnóża dwóch wulkanów. W obrębie zabudowy wydzielone były dzielnice rezydencjonalne przeznaczone dla dynastii panującej, wyższej szlachty, niższej szlachty i pospólstwa. W mieście znajdowały się wyspecjalizowane warsztaty rzemieślnicze zajmujące się produkcją złotych wyrobów, zarówno przedmiotów codziennego użytku, jak i dóbr luksusowych wykorzystywanych wyłącznie przez arystokrację lub stosowanych w czasie uroczystości państwowych.

W centrum miasta znajdował się duży kompleks ceremonialny wykorzystywany w trakcie uroczystości o charakterze państwowym. Główna platforma na planie prostokąta o bokach 450 i 150 metrów jest przykładem typowej architektury Tarasków. Na takich platformach wznoszono jedną lub kilka piramid schodkowych. Głównym budulcem były skały wulkaniczne. Wzdłuż wschodniego skraju platformy w Tzintzuntzan wzniesiono pięć platform piramidalnych w charakterystycznym kształcie dziurki od klucza, zwanych *yácata* (Rysunek 6), które obłożono płytami bazaltowymi i pokryto przedstawieniami ikonograficznymi (POLLARD 2001c). Platformy *yácatas* były poświęcone bóstwu Curicaveri oraz jego czterem braciom. Na ich szczytach znajdowały się drewniane świątynie. Małe kompleksy świątynne znajdowały się także w dzielnicach przeznaczonych dla pospólstwa.

Rysunek 6: Hipotetyczna rekonstrukcja platformy *yácatá*.

Autor: Julie Adkins.

Źródło: <http://mesoamerica.narod.ru/taranomaly.html>.

Na głównej platformie znajdowały się pochówki osób należących do arystokracji, a także tzw. Kompleks B pełniący funkcję rezydencji kapłanów, magazynu oraz skarbcza. Na platformie znajdowała się również *tzompantli* – platforma na czaszki, oraz duży kamień ofiarny. Do głównej platformy przylegało ossuarium.

Na drugiej pod względem wielkości platformie, zwanej Santa Ana, mieścił się duży pałac królewski będący główną rezydencją władców Tarasków. Zawierał on pomieszczenia dla rodziny królewskiej, służby oraz przedstawicieli arystokracji. W obrębie pałacu znajdowały się ogrody oraz zwierzyńiec, w którym, obok innych zwierząt, trzymano orły związane z panującą dynastią oraz bóstwem Curicaveri (OLKO, ŻRAŁKA 2008:378). Władca posiadał także rezydencje prowincjonalne w Pacandan, Apupato i Janitzio.

W dzielnicach przeznaczonych dla pospólstwa mieszkali rzemieślnicy, kupcy, rybacy, kapłani i urzędnicy. Ilustracje zamieszczone w *Relación de Michoacán* sugerują, iż większość zabudowy miasta stanowiły budynki drewniane stojące na kamiennych fundamentach z dachami wykonanymi z drewna lub słomy (POLLARD 2001c). We wnętrzach domów znajdowały się drewniane meble oraz figurki. Świątynie oraz rezydencje arystokracji zdobione były rzeźbieniami oraz polichromiami wykonanymi na drewnianych nadprożach oraz słupach konstrukcyjnych. W rezydencjach arystokratycznych mieszkało od 25% do 35% mieszkańców miasta, oprócz samych arystokratów zamieszkiwali je służący oraz wyspecjalizowani rzemieślnicy.

Gra w piłkę była rozpowszechniona wśród Tarasków, zaś boiska do gry w piłkę znajdują się na wielu stanowiskach w obrębie imperium. Jednak w Tzintzuntzan nie udało się dotąd zlokalizować boiska, które prawdopodobnie nigdy nie istniało w stolicy państwa.

W miejskich spichlerzach gromadzono trybut imperialny pobierany przez władcę z całego imperium. Dobra zgromadzone w ten sposób były wykorzystywane jako ofiary ceremonialne, aprowizacja dla wojska lub dary dla zagranicznych poselstw.

Ihuatzio było ważnym ośrodkiem religijnym i głównym centrum ceremonialnym imperium Tarasków. W mieście znajdował się święty wizerunek boga Curicaveri. Świadczą o tym zarówno informacje zawarte w *Relación de Michoacán*, jak i źródła archeologiczne. Przez pewien okres miasto pełniło także funkcję politycznej stolicy państwa Tarasków. Było zamieszkane przez mniejszą liczbę ludzi niż Tzintzuntzan. Stanowisko z pozostałościami miasta położone jest nad jeziorem Pátzcuaro, w odległości 7 kilometrów od Tzintzuntzan. Nazwa stanowiska oznacza “miejsce kojota”.

W Ihuatzio znajdują się typowe dla Tarasków platformy *yácatas*. Na stanowisku odnaleziono bogatą dekorację rzeźbiarską, w skład której wchodziły między innymi przedstawienia *chacmool*, rzeźby Curicaveri oraz przedstawienia kojota związane z boginią księżyca o imieniu Xarátanga. Trzy odnalezione figury *chacmool* przypominają swoje odpowiedniki w Tenochtitlán. Obecność tradycji rzeźbiarskiej *chacmool* prawdopodobnie jednak nie stanowi przykładu kontaktu kulturo-

wego z cywilizacją Mexików, ale świadczy o bezpośrednich wpływach kultur północno-zachodniego Meksyku (Rozdział 3.2.1) (POLLARD 2001a).

W Tzintzuntzan znajdowała się najprawdopodobniej podobna dekoracja rzeźbiarska, ale została zniszczona przez Hiszpanów w pierwszych latach po konkwiście ze względu na pogański charakter.

Centralny plac Ihuatzio jest zorientowany względem kardynalnych kierunków geograficznych. Zgodnie z tradycją architektoniczną Tarasków, główne sanktuarium boga Curicaveri znajdowało się na szczycie piramidalnej platformy *yácata* (POLLARD 2001a).

W obrębie stanowiska znajduje się jedyne w basenie jeziora Pátzcuaro boisko do gry w piłkę. Ze względu na jego obecność w *Relación de Michoacán* stanowisko zostało nazwane “miejsce boiska do gry w piłkę”. Poza centralną częścią ceremonialną w skład stanowiska wchodziły dzielnice rezydencjonalne przeznaczone dla arystokracji i pospólstwa.

Pátzcuaro (“miejsce świątyni”) było ośrodkiem położonym w południowo-wschodniej części basenu jeziora o tej samej nazwie. Miasto odgrywało ważną rolę w państwowo-religijnej propagandzie jako miejsce pochówku Taríacuri, założyciela panującej dynastii (OLKO, ŻRAŁKA 2008:379). Innym ważnym ośrodkiem imperium Tarasków było Zacapu (“miejsce kamieni”), położone na północny zachód od jeziora Pátzcuaro, które pełniło funkcję centrum religijnego i administracyjnego.

3 Meksyk północno-zachodni

3.1 Wprowadzenie

Region północno-zachodniego Meksyku jest jednym z obszarów mezoamerykańskiego kręgu kulturowego. Obejmuje obszar od wschodnich zboczy Sierra Madre Occidental na zachód do Oceanu Spokojnego oraz od rzek Lerma i Santiago na północ do granicy Stanów Zjednoczonych (NELSON 2001). Należą do niego stany Zacatecas, Durango, Chihuahua, Sonora, Sinaloa, Nayarit i północna część Jalisco. Do obszaru tego można włączyć także równiny w stanach Aguascalientes, Guanajuato, Querétaro, Hidalgo i San Luis Potosí. Obszar północno-zachodniego Meksyku przecina północna granica Mezoameryki, ale ustalenie jej przebiegu jest przedmiotem licznych sporów (Rozdział 3.3.1).

Klimat tego regionu jest suchy. Uprawa kukurydzy możliwa była w czasach prekolumbijskich jedynie wzdłuż większych cieków wodnych, między innymi na obszarze Bajío, gdzie rozwój rolnictwa był możliwy dzięki dopływowi rzeki Lerma. W północnej części regionu możliwe było jedynie funkcjonowanie społeczności zbieracko-łowieckich. Północna granica obszarów rolniczych wielokrotnie przesuwiała się wraz ze zmianami klimatu, zarówno na północ, jak i na południe. Niekorzystny klimat był główną barierą hamującą ekspansję na północ mezoamerykańskich kultur stojących na wysokim poziomie rozwoju cywilizacyjnego (NELSON 2001).

Z obszaru północno-zachodniego Meksyku prawdopodobnie wywodzili się Mexikowie, twórcy potęgi imperium azteckiego, o czym świadczą podobieństwa lingwistyczne. Jedną z hipotez głosi, że uto-aztecka rodzina języków pochodzi z obszaru centralnej Mezoameryki, a nie z terenu dzisiejszych Stanów Zjednoczonych. Świadczy o tym wczesne słownictwo związane z rolnictwem i irygacją obecne w tych językach i nie stanowiące zapożyczeń z innych znanych języków. Ludność zamieszkująca północny obszar peryferyjny Mezoameryki mogła się wywodzić zatem od przodków przybyłych z południa, a migracje Chichimeków w kierunku południowym mogły stanowić reemigrację na wcześniej zajmowane terytoria. Mexikowie w okresie postklasycznym określali wszystkich mieszkańców regionu mianem Chichimeków, stąd region czasami określa się mianem *Gran Chichimeca*.

Najstarsze ślady obecności człowieka w tym regionie pochodzą z roku około 9500 p.n.e. Znaczne obszary północnego Meksyku były prawdopodobnie kolonizowane w latach 500 p.n.e.–1000 n.e. przez ludność pochodzącą z południa i posiadającą wiedzę rolniczą. W kolonizacji stanów Guanajuato, Zacatecas i Durango uczestniczyli prawdopodobnie przedstawiciele kultur zachodniego Meksyku (OLKO, ŻRAŁKA 2008:203).

W Meksyku północno-zachodnim odkryto bardzo mało stanowisk preklasycznych. Na tym obszarze nie występują groby szybkie, ani nie są znane ślady produkcji ceramiki w okresie preklasycznym. Nie odnaleziono także żadnych wpływów cywilizacji olmeckiej. Wyjątkowym preklasycznym stanowiskiem jest w **El Calón** na wybrzeżu Pacyfiku, na którym znaleziono pozostałości architektury monumentalnej z okresu preklasycznego w postaci czworokątnego kopca o stromych zboczach i wysokości sięgającej 25 metrów (NELSON 2001).

W okresie klasycznym w regionie pojawiły się analogie kulturowe z Meksykiem zachodnim oraz centralnym, będące konsekwencją zasiedlenia regionu północno-zachodniego przez społeczności przybyłe z południowego wschodu lub zapożyczenia architektonicznych i ceramicznych form od tych społeczności przez ludność autochtoniczną.

Obszar północno-zachodniego Meksyku był zamieszany przez społeczności zróżnicowane pod względem etnicznym oraz posiadające różne systemy organizacji społecznej. Rolnicze populacje osiadłe, które koncentrowały się w pobliżu źródeł wody, i grupy koczownicze współegzystowały ze sobą pokojowo, a konflikty zbrojne zdarzały się sporadycznie.

W okresie klasycznym w stanach Querétaro, San Luis Potosí i Tamaulipas powstawały centra o silnych wpływach kultur znad Zatoki Meksykańskiej, w tym kultury Huasteca. Wśród nich znajdują się ośrodki Ranas i Toluquilla w stanie Querétaro z monumentalnymi budowlami kamiennymi, piramidami oraz boiskami do gry w piłkę.

W okresie postklasycznym ekspansja Trójjprzymierza oraz imperium Tarasków na te obszary była ograniczona ze względu na niską opłacalność – miejscowe ludy nie generowały nadwyżek produkcyjnych, które mogłyby stanowić trybut. Istniała jednak wymiana handlowa między centralnym Meksykiem a ziemiami Chichimeków.

Pojawienie się społeczności z rozbudowaną hierarchią na obszarach północno-zachodniego Meksyku około 100 roku n.e. wiązało się z ekspansją na północ ludności reprezentującej kulturę Chupícuaro (Rozdział 2.4) oraz kultury Doliny Meksyku (BRAMBILA PAZ 2001). Wraz z napływem elit Chupícuaro zaczęły powstawać pierwsze kompleksy ceremonialne z budynkami na planie czworokątnym.

Społeczności rolnicze zdominowały północno-zachodni region w okresie od roku 300 p.n.e. do 950 n.e. Po roku 950 n.e., w wyniku osuszenia się klimatu, dominację znów zdobyły społeczności zbieracko-łowieckie, które zajmowały ten obszar do czasów konkwisty (BRAMBILA PAZ 2001). Na niektórych stanowiskach tych grup społecznych występują importy ceramiczne z Tuli, które są świadectwem kontaktów kulturowych z centralnym Meksykiem.

3.2 Kultury Chalchihuites i Malpaso

3.2.1 Geneza i cechy charakterystyczne

Ośrodki osadnicze położone w stanach Zacatecas oraz Durango tworzyły północno-zachodnią granicę obszaru kulturowego wywodzącego się ze stanów Jalisco, Guanajuato i San Luis Potosí, którego kultury były spadkobiercami preklasycznej kultury Chupícuaro oraz tradycji środkowomeksykańskiej. Ośrodki te należały do dwóch podstawowych jednostek kulturowych – kultury Chalchihuites i kultury Malpaso, klasyfikowanej czasami jako część szerzej rozumianej kultury Chalchihuites.

Obszar dolin rzek Lerma i Laja stanowił miejsce powstania licznych elementów kulturowych, które rozprzestrzeniły się w kolejnych latach w północnym i środkowym Meksyku (OLKO, ŻRAŁKA 2008:205). Do tej grupy należały wywodzące się z regionu północno-zachodniego przedstawienie rzeźbiarskie *chacmool* oraz innowacyjne rozwiązania architektoniczne w postaci sali kolumnowej, platformy na czaszki zwanej *tzompantli* oraz węzowej ściany określanej mianem *coatepantli*.

Sale kolumnowe, które pojawiły się po raz pierwszy w architekturze kultury Chalchihuites z czasem przeniknęły do Tuli, a nawet do Chichén Itzá w stanie Yucatán. W architekturze kultury

Chalchihuites są one powszechnym zjawiskiem, występują nie tylko w głównych ośrodkach La Quemada i Alta Vista, ale także w licznych osadach niższej rangi. Platformy *tzompantli* oraz rzeźby *chacmool* kultury Chalchihuites są starsze od swoich odpowiedników środkowomeksykańskich, co sugeruje, że pełniły dla nich funkcję prototypów.

Kultura Chalchihuites rozwinęła się w środkowym i późnym okresie klasycznym na terenie stanów Durango i Zacatecas oraz w północno-wschodnim Jalisco. Jej ośrodki wyróżniały się monumentalnymi centrami i obronną lokalizacją. Uczestniczyły w dalekosiężnej wymianie handlowej. Chalchihuites jest kulturą o silnym zróżnicowaniu terytorialnym, co utrudnia jednoznaczne ustalenie jej zasięgu. Głównym ośrodkiem ceremonialnym tej kultury była osada **Alta Vista**. W jej pobliżu zlokalizowano kopalnię głębinową o łącznej długości podziemnych korytarzy sięgającej około jednego kilometra (WEIGAND 1968).

Osada Alta Vista została założona około 450 roku n.e., a jej gwałtowny rozwój rozpoczął się około roku 750 (NELSON 2001). Stała się wtedy monumentalnym centrum utrzymującym się z rolnictwa, wydobywania minerałów oraz obróbki turkusów sprowadzanych z południowego zachodu Stanów Zjednoczonych.

Stanowiskiem podobnym do Alta Vista jest **La Quemada**, będąca ośrodkiem kultury Malpaso. Oba miasta posiadają układ oparty na orientacji astronomicznej (AVENI, HARTUNG, KELLEY 1982).

W późnych fazach kultur Chalchihuites i Malpaso dużą rolę odgrywała wojna (ELLIOTT 2005). Osady zakładano w miejscach o charakterze obronnym lub otaczano systemami murów obronnych. Ludność obu kultur gromadziła szczątki ludzkie i wystawiała je na widok publiczny.

Cerro de Huistle jest stanowiskiem kultury Chalchihuites, na którym w sposób szczególnie silny zaznaczone są wpływy mezoamerykańskie. Podobnie jak inne znaczące ośrodki tej kultury, zostało zlokalizowane na szczycie wzgórza. Ośrodek rozwijał się od I do IX w. n.e. Na terenie stanowiska odkryto pochówki zmarłych pod podłogami domostw (OLKO, ŻRAŁKA 2008:207).

Około roku 850 większość ośrodków kultury Chalchihuites została opuszczona. Ten sam los spotkał La Quemada i Alta Vista. Opuszczenie ośrodków było prawdopodobnie konsekwencją osuszenia klimatu, które wymusiło migrację ludności na południe. W tym samym czasie zaczął się rozkwit Tuli. Być może ludność reprezentująca kulturę Chalchihuites była jedną z grup Chichimeków, które przyczyniły się do rozkwitu środkowomeksykańskiego ośrodka. Część przedstawicieli kultury Chalchihuites przeniosła się na północ, do stanu Durango, a zasięg ich osadnictwa wyznacza jedną z potencjalnych północnych granic Mezoameryki (Rozdział 3.3.1). Do czasu konkwisty rdzenne ziemie kultur Chalchihuites i Malpaso zostały zdominowane przez ludy koczownicze.

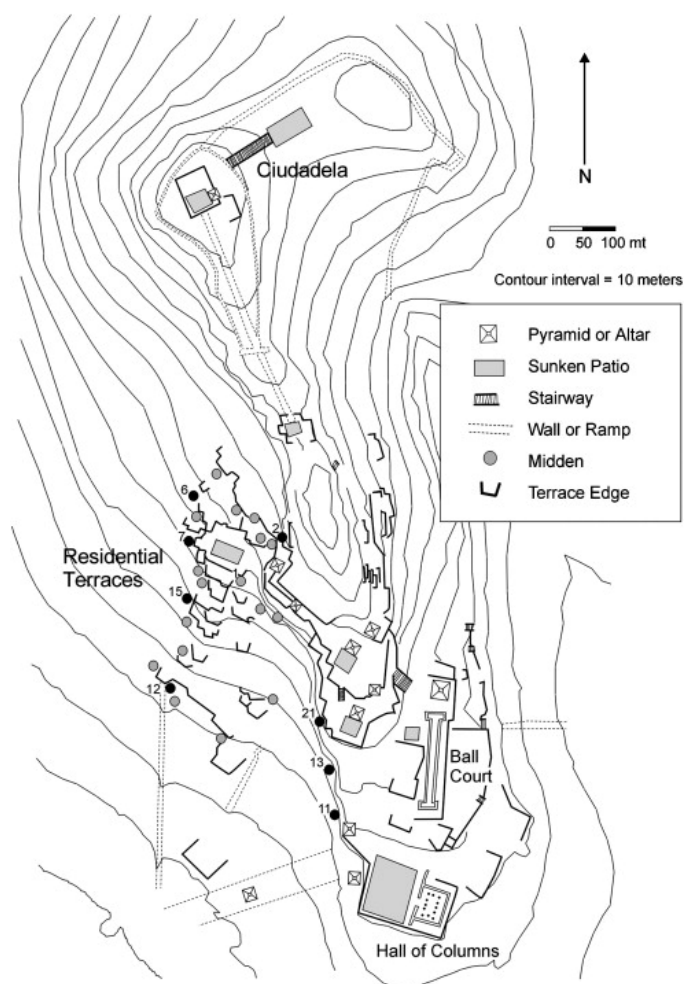
3.2.2 La Quemada

La Quemada jest ośrodkiem współczesnym Alta Vista, położonym w stanie Zacatecas, w dolinie Malpaso, na szlaku handlowych łączącym środkowy Meksyk z południowym zachodem Stanów Zjednoczonych. Miasto zostało założone około 500 roku n.e., a szczytowy okres rozwoju przeżywało w latach 600–850 n.e. Zostało opuszczone, według różnych źródeł, przed rokiem 900 (OLKO, ŻRAŁKA 2008:206) lub około 1050 roku (JIMÉNEZ 2001).

Dzieje La Quemada zostały podzielone na trzy fazy chronologiczne (JIMÉNEZ 2001):

- Faza Malpaso (400–600/650 n.e.),
- Faza La Quemada (600/650–850 n.e.),
- Faza Cytadeli (850–1050 n.e.).

W fazie Malpaso La Quemada pozostawała typową dla doliny Malpaso wioską rolniczą. Jej gwałtowny wzrost rozpoczął się w fazie La Quemada. Wtedy ukształtowała się rozbudowana hierarchia

Rysunek 7: Plan stanowiska La Quemada.

Autor: Michelle Elliott.

Źródło: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0278416505000279>.

społeczna. Na zboczach wysokiego wzniesienia, na którym znajduje się stanowisko wybudowano wtedy prawie 100 tarasów wzmocnionych kamiennymi murami (Rysunek 7). Powstały najważniejsze budowle miasta tworzące, położoną na niższych tarasach, część ceremonialną – Piramida Wotywna, zagłębiony dziedziniec, boisko do gry w piłkę, kompleksy złożone z piramidy i ołtarza oraz Sala Kolumnowa, która była w czasie powstania największą zadaszoną strukturą w Mezoameryce (Rysunek 8) (JIMÉNEZ 2001). W fazie La Quemada powstała także sieć dróg łączących miasto z okolicznymi wioskami.

La Quemada utrzymywała kontakty handlowe z regionami położonymi na północy i południu. Wśród dóbr importowanych znajdowały się ceramika i narzędzia obsydianowe. Zarówno w La Quemada, jak i w Alta Vista, znaleziono wyroby turkusowe pochodzące z odległego Cerillos w stanie Nowy Meksyk (JIMÉNEZ 2001).

W fazie Cytadeli La Quemada zaczęła tracić swoje znaczenie. W północnej części stanowiska wzniesiono wtedy najwyższą położoną grupę zabudowań zwaną Cytadelą, w skład której wchodziło kilka struktur otoczonych murem 5-metrowej wysokości o długości 850 metrów. W ostatnich latach istnienia wzrosło znaczenie wojny w kulturze Malpaso (ELLIOTT 2005).

Konstrukcja tarasowa umożliwiała łatwe odcięcie dostępu do wybranych części miasta. Na tarasach położonych w wyższych partiach mieściła się część rezydencjonalna, a także zespoły złożone z platform otaczających zagłębione dziedzińce.

La Quemada mogła pełnić rolę ośrodka kultowego oraz miejsca schronienia dla ludności rolniczej zamieszkującej okoliczne tereny. Miasto połączone było siecią brukowanych kamieniami dróg z podległymi mu osadami rolniczymi położonymi na dnie doliny Malpaso, których mieszkańcy za-

Rysunek 8: Sala Kolumnowa na stanowisku La Quemada.

Autor: Bernardo Bolaños.

Źródło: http://en.wikipedia.org/wiki/File:La_Quemada_Zacatecas.JPG.

pewniali wyżywienie mieszkańcom La Quemada, głównie w postaci kukurydzy. Wokół miasta nie wybudowano systemów irygacyjnych ani tarasów rolniczych. W fazie Cytadeli, mimo militarnego charakteru centralnego ośrodka, tylko część osad rolniczych posiadała własne fortyfikacje (OLKO, ŻRAŁKA 2008:207).

Zarówno w części rezydencjonalnej, jak i ceremonialnej, znaleziono szczątki kilkuset osób w postaci posortowanych skupisk czaszek i kości długich. Szczątki należały prawdopodobnie do osób złożonych w ofierze. Kości poddano obróbce, wierceniu i nacinaniu, w celu stworzenia z nich wiszących lub stojących w postaci stosu aranżacji przestrzennych. Wystawienie tego rodzaju aranżacji na widok publiczny stanowiło manifestację siły elit panujących w ośrodku.

Stanowisku La Quemada przypisywano dawniej funkcję siedziby Tarasków lub prowincjonalnego ośrodka założonego przez Teotihuacán albo Tuli. Choć miasto rozwijało się w przedziale czasowym między upadkiem Teotihuacán a rozkwitem Tuli, istnieją liczne podobieństwa kulturowe łączące ośrodek kultury Malpaso z miastami środkowomeksykańskimi, wśród których szczególnie istotna jest obecność sal kolumnowych.

Po upadku La Quemada jej mieszkańcy udali się prawdopodobnie na południe. Ich dalsze losy nie są znane, ale ich potomkowie mogli odegrać istotną rolę we wzroście znaczenia Tuli i ośrodków azteckich. La Quemada jest czasami utożsamiana z mitycznym Chicomóztoc ("miejszem siedmiu jaskiń"), z którego przywędrowali przodkowie Mexików.

3.3 Północny kres Mezoameryki

3.3.1 Kultury obszarów peryferyjnych

Od wielu lat prowadzona jest dyskusja dotycząca północnego zasięgu mezoamerykańskiego obszaru kulturowego. Celem prowadzonej dyskusji jest ostateczne wytyczenie północnej granicy Mezoameryki.

Jedynym pewnym spostrzeżeniem jest fakt, iż północna granica mezoamerykańskiego obszaru kulturowego ulegała znacznym zmianom na przestrzeni dziejów, zaś włączenie wielu społeczności zamieszkujących peryferyjne obszary Mezoameryki do tego kręgu kulturowego jest dyskusyjne.

Północna granica Mezoameryki mogła zmieniać się wraz z przesuwaniem się bariery ekologicznej umożliwiającej rozwój rolnictwa. Wiadomo, że gwałtowne przesunięcie tej bariery na południe nastąpiło w wyniku osuszenia klimatu latach 900–1150 n.e. (OLKO, ŻRAŁKA 2008:204).

Na wybrzeżu Pacyfiku w latach 800–1400 n.e. rozwijała się kultura **Aztlán**, której stanowiska wyróżniają się podłużnymi platformami ziemnymi oraz obecnością ceramiki malowanej na jasne kolory (NELSON 2001). Około 1300 roku kultura osiągnęła swój maksymalny zasięg w części północnej docierając do Guasave w stanie Sonora i wyznaczając jeden z proponowanych północnych zasięgów Mezoameryki.

W tym czasie w stanie Durango żyli spadkobiercy klasycznej kultury Chalchihuites, którzy utrzymywali kontakty handlowe z kulturą Aztlán. Zasięg ich osadnictwa zakreśla kolejną możliwą granicę.

Nie są znane rozwinięte kultury zajmujące obszary położone bezpośrednio na północ od ziem kultury Aztlán, aż do pogranicza Meksyku i Stanów Zjednoczonych, gdzie rozwinęły się kultury Paquimé (Casas Grandes) w stanie Chihuahua i Trincheras w stanie Sonora.

Obie tradycje łączyły elementy kulturowe Mezoameryki i południowo-zachodniego obszaru kulturowego Stanów Zjednoczonych. Na stanowisku Paquimé (Casas Grandes) istniały boiska do gry w piłkę oraz platformy, ale zabudowa mieszkalna przypominała północnoamerykańskie pueblos. Przedstawienia bóstw Paquimé przypominają Tlaloka i Xiuhcoatla (NELSON 2001). Pewne wpływy mezoamerykańskie sięgają także do Arizony i Nowego Meksyku, wyznaczając najdalej wysuniętą na północ spośród możliwych granic obszaru mezoamerykańskiego.

3.3.2 Nierozstrzygalność problemu

Chcąc definitywnie wyznaczyć przebieg omawianej granicy musimy ustalić precyzyjną definicję Mezoameryki. Powszechnie przyjęta definicja zakłada, że Mezoameryka jest obszarem kulturowym wyróżniającym się wewnętrznymi interakcjami kulturowymi oraz posiadającym cechy wspólne (KIRCHHOFF 1943). Do jej cech podstawowych zalicza się:

1. osiadły tryb życia oparty na uprawie kukurydzy,
2. wznoszenie piramid schodkowych,
3. równoległe używanie kalendarza 260-dniowego i 365-dniowego,
4. dwudziestkowy system liczbowy,
5. stosowanie papieru amate,
6. składanie ofiar różnego rodzaju, w tym ofiar z ludzi,
7. system religijny oparty na połączeniu szamanizmu i kultu bóstw naturalnych.

Nie przyjęto jednak powszechnie akceptowanych założeń, które pozwalałyby na przeprowadzenie obiektywnej analizy przebiegu granic regionu kulturowego poprzez odpowiedzenie na fundamentalne pytania:

1. z jaką minimalną częstotliwością każda z cech musi być reprezentowana w wybranej jednostce czasu i jak duża powinna być jej minimalna koncentracja na jednostce powierzchni, aby mogła być uznana za cechę danej powierzchni w danym czasie,
2. jak duże jednostki czasu i powierzchni należy rozpatrywać w czasie analizy,
3. ile co najmniej cech podstawowych musi być reprezentowanych w każdej z rozpatrywanych jednostek powierzchni i czasu, aby dany obszar w danym czasie został uznany za część Mezoameryki.

Brak precyzyjnej definicji powoduje, że nie jesteśmy w stanie ustalić w sposób powszechnie akceptowalny dokładnego przebiegu granic Mezoameryki. Poszczególne propozycje granic są jedynie funkcjami przyjętej definicji i zgromadzonych danych dotyczących cech poszczególnych obszarów.

Bibliografia

- AVENI, HARTUNG, KELLEY 1982 – AVENI, A., HARTUNG, H., KELLEY, C., “Alta Vista (Chalchihuites), Astronomical Implications of a Mesoamerican Ceremonial Outpost at the Tropic of Cancer”, *American Antiquity* 47 (1982), s. 316–335.
- BRAMBILA PAZ 2001 – BRAMBILA PAZ, R., “North Central Mexico”, [w:] *The Oxford Encyclopedia of Mesoamerican Cultures*, tom 2, red. Carrasco, D., Oxford, 2001, s. 373–375.
- ELLIOTT 2005 – ELLIOTT M., “Evaluating evidence for warfare and environmental stress in settlement pattern data from the Malpas valley, Zacatecas, Mexico”, *Journal of Anthropological Archaeology* 24(4) (2005), s. 297–315.
- HASKELL 2008 – HASKELL D., “The Cultural Logic of Hierarchy in the Tarascan State”, *Ancient Mesoamerica* 19 (2008), s. 231–241.
- JIMÉNEZ 2001 – JIMÉNEZ, P., “La Quemada”, [w:] *The Oxford Encyclopedia of Mesoamerican Cultures*, tom 2, red. Carrasco, D., Oxford, 2001, s. 103–104.
- JOHNSON 1958 – JOHNSON, A., “Similarities in Hohokam and Chalchihuites Artifacts”, *American Antiquity* 24 (1958), s. 126–130.
- KIRCHHOFF 1943 – KIRCHHOFF, P., “Mesoamérica. Sus Límites Geográficos, Composición Étnica y Caracteres Culturales”, *Acta Americana* 1 (1943), s. 92–107.
- LÓPEZ MESTAS, DE LA VEGA 2006 – LÓPEZ MESTAS, L., DE LA VEGA, J., “Some interpretations of the Huitzilapa shaft tomb”, *Ancient Mesoamerica* 17(2) (2006), s. 271–281.
- ŁEPKOWSKI 1986 – ŁEPKOWSKI, T., *Historia Meksyku*, Wrocław, 1986, s. 42–54.
- MALMSTROM 1995 – MALMSTROM, V., “Geographical Origins of the Tarascans”, *Geographical Review* 85 (1995), s. 31–40.
- MALDONADO 2008 – MALDONADO, B., “A Tentative Model of the Organization of Copper Production in the Tarascan State”, *Ancient Mesoamerica* 19 (2008), s. 283–297.
- MEYER, SHERMAN 1987 – MEYER, M., SHERMAN, W., *The Course of Mexican History*, New York, 1987, s. 53–66.
- MICHELET 2001 – MICHELET, D., “Western Mexico”, [w:] *The Oxford Encyclopedia of Mesoamerican Cultures*, tom 3, red. Carrasco, D., Oxford, 2001, s. 328–331.
- NELSON 2001 – NELSON, B., “Northwestern Mexico”, [w:] *The Oxford Encyclopedia of Mesoamerican Cultures*, tom 2, red. Carrasco, D., Oxford, 2001, s. 385–388.
- OLKO, ŻRAŁKA 2008 – OLKO, J., ŻRAŁKA, J., *W krainie czerni i czewieni. Kultury prekolumbijskiej Mezoameryki*, Warszawa, 2008.
- POLLARD 2001a – POLLARD, H., “Ihuatzio”, [w:] *The Oxford Encyclopedia of Mesoamerican Cultures*, tom 2, red. Carrasco, D., Oxford, 2001, s. 30–31.
- POLLARD 2001b – POLLARD, H., “Tarascan”, [w:] *The Oxford Encyclopedia of Mesoamerican Cultures*, tom 3, red. Carrasco, D., Oxford, 2001, s. 187–188.
- POLLARD 2001c – POLLARD, H., “Tzintzuntzan”, [w:] *The Oxford Encyclopedia of Mesoamerican Cultures*, tom 3, red. Carrasco, D., Oxford, 2001, s. 279–281.
- WEIGAND 1968 – WEIGAND, P., “The Mines and Mining Techniques of the Chalchihuites Culture”, *American Antiquity* 33 (1968), s. 45–61.